

Latina pro historiky 2022

Vybrané otázky historie latiny a gramatiky

dr. Pavlína Mazáčová

pmazacov@phil.muni.cz

PRETEST znalostí latiny v kontextu

Odpovězte ve dvojicích na následujících 10 otázek:

- ▶ Do které skupiny jazyků patří latina?
- ▶ Jaké české synonymum používáme pro termín adjektivum?
- ▶ Pro který národ byla latina mateřským jazykem?
- ▶ Kdy a kde byl zavražděn Gaius Iulius Caesar?
- ▶ Jakými jazyky se mluvilo na českém území v 11. a 12. století?
- ▶ Jak se jmenuje první česká kronika, jakým jazykem je psána a kdy vznikla (přibližně)?
- ▶ Co znamená zkratka I.N.R.I. a kde se s ní můžeme setkat?
- ▶ Znáte nějaký latinský citát nebo okřídlené slovní spojení? Pokud ano, napište ho i s překladem do češtiny.
- ▶ Uměl Karel IV. latinsky? Své tvrzení doložte.
- ▶ Uveďte na konkrétních příkladech, jak byste mohli využít v budoucí výuce dějepisu znalostí latiny.

ÚVOD DO PŘEDMĚTU – STRUČNÉ DĚJINY A VÝZNAM LATINY

LATINA na počátku Říma

Řím

- založili Latinové podle tradice v roce 753 př. n. l. (počátek římského kalendáře, doba královská)
- Dvě teorie o založení Říma:
  - a) legenda o Romulovi a Rémovi
  - b) historické (pravdivé) založení Říma
- vznikl postupným sjednocením několika vesnic v Latii u řeky Tibery
- vzhledem ke své poloze je nazýván městem sedmi pahorků (např. Palatin, Kapitol apod.)
- http://smd.gytool.cz/downloads/3-6_RIMSKA_REPUBLIKA_cb.pdf

Lingua Latina

- ▶ **románský** jazyk **indoevropské jazykové** skupiny
- ▶ název odvozen od jména kmene **Latínů** (obyvatelé severozápadní části starověkého **Latia** – Lazia, ve střední části Apeninského poloostrova při dolním toku Tibery), který latinou původně mluvil
- ▶ jedním z kmenů sídlících v Latii **Římané** (obývali město Řím a jeho okolí)
- ▶ výbojnými Římany latina rozšířena po celém zemi **Imperia Romana**
- ▶ Literární kontext – **epos Aeneis (Vergilius)**

LINGUA LATINA

- ▶ prostřednictvím antické literatury **zprostředkovala evropským národům antickou vzdělanost**
- ▶ **spisovná latina** normovaná Caesarem a Ciceronem
- ▶ vedle ní současně též řeč lidová – **sermo vulgaris**
  - ▶ ke konci doby císařské získala převahu nad spisovnou latinou
  - ▶ rozšířena v Itálii a v římských provinciích = latina základem dnešních románských jazyků (francouzštiny, italštiny, španělštiny, portugalské, rumunštiny aj.)

Chronologie vývoje latiny

- ▶ *prehistorická fáze* (? – 600 př. n. l.)
- ▶ *protohistorická fáze* (600 – 240 př. n. l.)
- ▶ ***historická fáze (od 240 př. n. l.)***
  - ▶ *archaická latina* (240 – 80 př. n. l.)
  - ▶ *klasická latina* (80 př. n. l. – 14 n. l.)
    - ▶ *Ciceronovo období* (80 – 30 př. n. l.)
    - ▶ *Augustovo období* (30 př. n. l. – 14 n. l.)
  - ▶ *poklasická latina* (14 – 117 n. l.)
    - ▶ *stříbrné období*
  - ▶ *úpadková latina* (117 – 700)
  - ▶ ***středověká latina (700 – 1300)***
    - ▶ *karolinská renesance*
    - ▶ *otonská renesance*
  - ▶ ***humanistická latina (1300 – 1550)***
  - ▶ *barokní latina* (1550 – 1750)
  - ▶ *klasicistní latina* (po 1750)
  - ▶ *moderní latina* (od 1900)

Vybrané fáze vývoje latiny

Klasická latina

- spisovná
- sermo vulgaris

➤ Středověká latina

- počátek v posledních letech západorožmské říše
- značně zjednodušená (omezení konjunktivů, omezení skloňování koncovkami, nahrazování akuzativních vazeb vedlejšími větami apod.)
- sv. Augustin se zmiňuje o prosazování nové, vulgární či začínající středověké latiny - naráží na „lidový způsob mluvy“
- doba Karla Velikého - středověká latina součástí tzv. karolinské reformy.
- ovlivněná národními jazyky, a proto se v různých krajích liší v lexiku
- všeobecný dorozumivací jazyk vzdělaných vrstev, mezinárodních diplomatických styků i umělecké literatury a státní správy
- Vatikán - latina vedle italštiny stále úředním jazykem
- české země - převládala latina až do husitského období, v Uhrách se udržela jako jazyk státní správy téměř až do poloviny 19. století = do češtiny a dalších evropských jazyků spousta latinských slov

Vybrané fáze vývoje latiny

Humanistická latina

- ✓ vzešla z reformy za humanismu
- ✓ stále větší prosazování národních jazyků vytlačovalo pomalu latinu z každodenního života
- ✓ obdív ke klasickým autorům = studium a úmyslný návrat ke klasické latině (syntax a stylistika), slovní zásoba naopak odpovídá své době
- ✓ v době humanismu a renesance vzniká základ dnešní italštiny = toskánské nářečí lidové latiny, poprvé písemně použita v díle Zpěvník (Francesco Petrarca)

Církevní latina

- ✓ původně jazyk „všech věd“ se nejdéle jako oficiální jazyk udržel v církvi
  - ✓ „církevnost“ spočívá nikoli v mluvnici (ta kopíruje vždy svou dobu), jako spíše v lexiku a idiomech.
  - ✓ zaměňování církevní latiny se středověkou
  - ✓ vliv křesťanství ve středověku na latinu značný, i mimo sféru náboženskou = mnoho nových latinských slov (přejatých většinou z řečtiny či hebrejštiny, někdy přímo novotvary) již ve starověku – *baptisma/baptismus*, *sabbatum*, *trinitas*, aj.
  - ✓ díky křesťanskému vlivu mnoho slov dostalo nový význam či nové pádové vazby (*confiteri alicui* – chválit někoho; *misèreri alicui* namísto *misèreri alicuius* atd.)
-

Latinský rukopis ze 6. století př. Kr.

---

102 Lucan.

SCISSUM EST ET CENTURIO CIAMANS
HONORIFICABAT D^M DICENS UERE
IUSTUS ERAT NICOMACHA ET OMNES
QUI SIMUL UENERANT AD SPECTACULUM PERUIT
UIDENTES QUAE FACTAS UNT
PERCUFFIENTES PECTORA ET FRONTE
REUERTEBANTUR STABANT AUTEM OMNES
NOTIUS A LONGE ET MULIERES
QUAE SECUTAE SUNT CUM
ACALILAEA UIDENTES HAEC
ET ECCE IUX NOMINE IOSEPH
DE CUXIO CUM ESSET BONUS ET IUSTUS
NICOMACHA ERAT CONSENTIENS CONSILIO
ET ACTIONE CORUM ABARIMATHIA
CIVITATE IUDAEORUM QUI EXPECTABAT
RECNUM DEI ET ACCEDENS AD PILATUM
PETIUIT CORPUS I^HU ET DEPONENS
INUOLUIT CORPUS I^HU IN SINDONE
ET POSUIT EUM IN MONUMENTO
SCULPTO UBI ADHUC
NEMO POSUITUS ET POSITO EO IN POSUIT
IN MONUMENTO LAPIDEM QUEM IUX VICINI
MOUEBANT ERAT AUTEM DIES ANTESABBATUM
SECUTAE SUNT AUTEM DUAE
MULIERES QUAE ERANT SIMUL UENIENTES
ACALILAEA ET UIDEXUNT
MONIMENTUM EIUS REVERSAE AUTEM
PARAUEXUNT AROMATA ET UNCUENTA
ET QUIDEM SABBATUM REQUIEUEXUNT IUNA AUTE
SABBATI MANE DILUCULO
UENIEBANT AD MONIMENTUM ADFERENTES
QUAE PARAUEXUNT ET QUIDAM CUM ILLIS
LOCITABANT AUTEM IN T^RASE

LATINSKÁ ABECEDA A VÝSLOVNOST

- ▶ Dnes – 24 písmen
- ▶ Římané – 23 písmen
- ▶ nerozlišovali v písmu V a U – **psali pouze V, ale vyslovovali V – U**
- ▶ znali pouze velká písmena – majuskule (x malá písmena - minuskule)

ČLENĚNÍ LATINSKÝCH HLÁSEK

- ▶ vokály = samohlásky – krátké + dlouhé
  - ▶ diftongy = dvojhlásky – ae /é, oe/é, ei/ej, au, eu, ui/uj
  - ▶ konsonanty = souhlásky – různé typy podle způsobu tvoření – viz čeština
-

DÉLKA SLABIK A PŘÍZVUK V LATINĚ

DÉLKA slabiky

- ▶ za dlouhé slabiky se pokládají i ty, které **NEOBSAHUJÍ dlouhou samohlásku či dvojhlásku**

LATINSKÁ SLABIKA JE DLOUHÁ:

- ▶ přirozeně – obsahuje dlouhou samohlásku nebo dvojhlásku
laudatur / laudatur – on je chválen
- b) pozicí – za krátkou samohláskou slabiky následuje skupina souhlásek
laudantur / laudantur – jsou chváleni

LATINSKÝ PŘÍZVUK

- ▶ méně než trojslabičné slovo – na první slabice
  - ▶ trojslabičné a víceslabičné slovo – podle délky předposlední slabiky (tzv. penultimy):
    - ▶ předposlední dlouhá, potom je i přízvučná laudatur, laudantur
    - ▶ předposlední krátká, potom přízvuk na slabice před ní, tedy na 3. od konce
légitur, ténebrae /ténebré – temnoty
-

PRAVIDLA PRO VÝSLOVNOST

hláska	výslovnost	příklad
ae, oe	é	lae <u>do</u> / lé <u>dó</u> – urážím po <u>e</u> na / pé <u>na</u> - trest
i před samohláskou téže slabiky	j	ia <u>m</u> / ja <u>m</u> - už
i před samohláskou začínající slabiku	ij	Ita <u>l</u> ia / ita <u>l</u> ija - Itálie
i mezi dvěma samohláskami	ij	ma <u>i</u> or / ma <u>i</u> or - větší
qu	kv	a <u>q</u> ua / a <u>q</u> va - voda
nqu	ngv	lin <u>q</u> ua / ling <u>v</u> a – jazyk, řeč
su před samohláskou TEZE slabiky	sv	su <u>a</u> vis / sv <u>a</u> vis - milý
c před a, o, u před souhláskou na konci slova	k	ca <u>r</u> us / ka <u>r</u> us - milý Ec <u>c</u> e / ek <u>c</u> e – ejhle hi <u>c</u> / hy <u>k</u> - tady
c v ostatních případech a před dvojhláskou	c	di <u>c</u> itur / dy <u>c</u> itur – říká se, prý ca <u>c</u> us / ca <u>c</u> us - slepý
ti před samohláskou	ci	ami <u>t</u> ia / am <u>i</u> cia - přátelství
ti před dvojhláskou ae	ci	di <u>vi</u> tiae / di <u>vi</u> cié - bohatství
ti +s, t, x před samohláskou	ty +s, t, x + samohláska	Ho <u>st</u> ium / ho <u>st</u> vum – bez nepřátel
ti před samohláskou i dvojhláskou ve slovech řeckých	ty	Mil <u>t</u> ia <u>d</u> es / mil <u>t</u> va <u>d</u> es
ph vždy	f	philosop <u>h</u> us / filozof <u>u</u> s - filozof
s mezi dvěma samohláskami	z	ro <u>s</u> a / ró <u>z</u> a - růže
ex před samohláskou	egz	Ex <u>e</u> mplum / eg <u>z</u> emplum - příklad
slabiky di, ti, ni	dy, ty, ny	di <u>c</u> o / dy <u>k</u> o – říkám timeo / ty <u>m</u> eo – bojím se ni <u>g</u> er / ny <u>g</u> er - černý

Procvičování správné výslovnosti

- ▶ aequus, aedifico, missa, articulus, consensus,
- ▶ caelum, capella, caput, clericus, coniunx,
- ▶ oratio, scientia, praesentia, quia, ratio,
- ▶ requies, proelium, scriptura, vicinus, carcer,
- ▶ vinculum, patientia, visitatio, sanguis, miser

Gramatická terminologie

– viz např. skriptá Bartoněk, s. 8

Názvy slovních druhů a gramatických kategorií

- ▶ substantivum (-a)
  - ▶ adjektivum (-a)
  - ▶ pronomen (pronomina)
  - ▶ numeralium (numeralia)
  - ▶ verbum (-a)
  - ▶ adverbium (-a)
  - ▶ maskulinum (-a)
  - ▶ femininum (-a)
  - ▶ neutrum (-a)
  - ▶ singulár
  - ▶ plurál
  - ▶ podstatné jméno
  - ▶ přídavné jméno
  - ▶ zájmeno
  - ▶ číslovka
  - ▶ sloveso
  - ▶ příslovce
  - ▶ podstat. jm. r. mužského
  - ▶ podstat. jm. r. ženského
  - ▶ podstat. jm. r. středního
  - ▶ číslo jednotné
  - ▶ číslo množné
-

Gramatická terminologie

– viz např. skriptá Bartoněk, s. 8

Slovesné **kategorie**

- ▶ **prézens (-ntu)**
- ▶ **futurum (-ra)**
- ▶ **préteritum (-ta)**
- ▶ **čas přítomný**
- ▶ **čas budoucí**
- ▶ **čas minulý**
- ▶ **indikativ**
- ▶ **kondicionál**
- ▶ **imperativ**
- ▶ **způsob oznamovací**
- ▶ **způsob podmiňovací**
- ▶ **způsob rozkazovací**
- ▶ **aktivum**
- ▶ **pasívum**
- ▶ **slovesný rod činný**
- ▶ **slovesný rod trpný**

Motivačně autoevaluační aktivita pro úvodní hodinu

Tvorba testu na téma *Co vím o latinském jazyce, literatuře , historii a kulturních hodnotách*

Zadání pro aktivitu:

Vytvořte pro spolužáka test na téma *Co vím o latinském jazyce literatuře a kulturních hodnotách v kontextu antiky*

- ▶ Test obsahuje 5 jednoznačných otázek (z nich 3 uzavřené a 2 otevřené), na něž vy sami umíte dostatečně odpovědět
- ▶ K testu vytvořte legendu, tedy odpovědi na otázky (ponechte si u sebe)
- ▶ Test dejte vypracovat svému spolužákovi po pravici
- ▶ Čas vymezený pro vytvoření testu: 15 minut, pro řešení testu: 15 minut
- ▶ Po vypracování se test vrací k autorovi 😊, který ho opraví a vyhodnotí
- ▶ Čas vymezený pro opravu a vyhodnocení: cca 10 minut
- ▶ Test je přiřazen k ostatním pro společnou reflexi